

TÜRKİYE'DE İŞKENCE ve ADLİ TIP

PHR (Physicians for Human Rights)*

Türkiye'de rejim, gözaltındakilerin ve tutukluların yaygın ve sistematik bir biçimde işkence (1) görmesine izin veriyor ve hekimler, bu uygulamada hükümetin gönülsüz suç ortakları olmaya zorlanıyorlar. Bu raporda, İnsan Hakları için Hekimler (Physicians for Human Rights: PHR) kuruluşunun, Türkiye'deki insan hakları ihlalleri konusunda yaptığı iki yıllık araştırmanın sonuçları yer almaktadır. PHR, Türkiye'deki çalışmaları esnasında, aşağıdaki konuları araştırmıştır:

1. Türkiye'de işkence uygulamasının yaygınlığı, içeriği ve yapısı.
2. Sağlık çalışanlarının, devlet tarafından, işkence kanıtlarını gizlemeye ve otopsi raporlarını tahrif etmeye zorlanması.
3. Tıbbi hizmet verdikleri ve en temel tıbbi etik ilkele-

* "İnsan Hakları için Hekimler" kuruluşunun yöneticiler için hazırladığı raporun özeti. Bu rapordaki sonuçlar ve öneriler ağırlıklı Türk Devleti için hazırlanmıştır.

1. Bu raporda, "işkence" sözcüğü, Birleşmiş Milletlerin İşkenceye Karşı Konvansiyonunun tanımına göre kullanılmaktadır. Bu konvansiyona göre işkence "bir kamu görevlisi veya resmi bir göreve sahip olan kişinin emriyle veya izniyle, bir kişiden veya üçüncü bir kişiden bilgi veya itirafname almak, bir kişiyi kendisinin veya üçüncü bir kişinin yaptığı veya yaptığından şüphelenilen bir harekettten dolayı cezalandırmak, bir kişinin kendisini veya üçüncü bir kişiyi, ayırimcılığa dayanan her hangi bir nedenle korkutmak veya ona baskı yapmak için, kasıtlı olarak bir insanda fiziksel ve/veya psikolojik acı ve ıstırap verecek olan herhangi bir eylem" anlamını taşımaktadır.

Twenty-Five Human Rights Documents (New York: Center for the Study of Human Rights, Columbia University, 1994), ss.148.

Bu rapora göre "işkence vakalarının tesadüfen belli bir yerde, belli bir zamanda uygulanmadığının anlaşıldığı, aksine en azından ülkenin önemli bir bölümünde yaygın, kasıtlı ve bir alışkanlık olarak görüldüğü durumlarda" işkence "sistematik" olarak nitelendirilmektedir.

İşkenceye Karşı Komite'nin (CAT) tanımına bakınız. UN-Document A/48/44/Add. 1, para. 58.

rine uydukları için, sağlık çalışanlarına baskı yapılması.

4. Türk sağlık çalışanlarının, insan haklarını koruma ve teşvik etmeye yönelik çalışmaları.

Avrupa Topluluğuna üyelik için aday olan Türkiye, demokratik bir ülke olarak gelişimi, insan haklarını koruma ve teşvik etmeye ilişkin seçimleri açısından, bir dönüm noktasında bulunuyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası, Türkiye'nin "Hukuk kurallarına göre yönetilen demokratik, laik bir sosyal devlet" olduğunu ilan ediyor (2). Türkiye, sadece ulusal yasalara göre değil, uluslararası yasalar (3) gereğince de, "hukuk kurallarına göre" yönetilen bir devlet olma yükümlülüğünü taşıyor (Bkz: Tam raporda III. Bölüm); devletin temel görevlerinden biri de, "bireyin ve toplumun refahını, barış içinde yaşamasını ve mutluluğunu güven altına almak" (4) olarak açıklanıyor. Oysa ki, Türk devleti giderek artan ölçüde, ulusal birliği korumak ve "terörizm" ile savaşmak için verdiği mücadelede, vatandaşlarının insan haklarına "talihsiz kayıplar" gözüyle bakıyor.

Yaygın uygulamasından ve hukuk kurallarına göre değilde, zor yoluyla iktidar olmaya yönelik bir tercihi yansıttığından işkence, Türkiye'nin en ciddi insan hakları

2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. Maddesi. Bakınız The Constitution of the Republic of Turkey, (Ankara: BA-Sara Matbaacılık Sanayi, 1982).

3. Türkiye Evrensel İnsan Hakları Beyannamesini imzalayan ülkelerden biridir ve temel, geri alınamaz insan haklarını korumaya yönelik bağlayıcı uluslararası antlaşmaları Mee- lis'inde de onaylamıştır:

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması için Avrupa Konvansiyonu, 1950; İşkence ve Diğer İnsanlık dışı veya Aşağı- layıcı, Zalim Muamele ve Cezalandırmaya Karşı Konvansiyon, 1984;

Dört Cenevre Konvansiyonu, 1949.

4. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 5. Madde.

ihlallerinden biri olarak karşımıza çıkıyor (5). Son on beş yıl içinde bir çok ulusal ve uluslararası insan hakları örgütü, Türkiye'de işkence yapıldığını belgelemiştir (6). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının işkence yapılmasını önlemesine karşın (7), düşünce özgürlüğünü ve hukuk kurallarına uygun bir biçimde yargılanma hakkını kısıtlayan diğer yasalar ve hükümetin işkenceden sorumlu olanları saldırgan bir biçimde mahkum etmedeki başarısızlığı, işkence yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Bunlara ek olarak, devletin sağlık çalışanlarını işkence vakalarını ihbar etmekten kaçınmaya zorlaması da, Türk yetkililerin Türkiye'de sistematik olarak işkence yapıldığını inkar etmelerine olanak sağlamıştır.

Türkiye'de sıkça kullanılan işkence yöntemleri arasında şu teknikler bulunmaktadır: Falaka (ayak tabanlarına vurmak) da dahil olmak üzere dayak, değişik askı metotları (en çok uygulanan askı metodu, kurbanın bileklerini arkadan bağlayıp tepeden sallandırmaktır), cinsel taciz, husyeleri sıkıkmak ve burmak, cinsel organlara ve vücudun diğer duyarlı bölgelerine elektrik vermek, iç organlara zarar verecek biçimde küt bir cisimle vücuda vurmak, yakmak, su ve yemek vermemek, soğuk ve tazyikli su sıkıkmak, kurbanın aile ve arkadaşlarına yönelik tehditler savurmak, tecrit etmek, kurbanın hareket etmesini engellemek, sahte idam törenleri düzenlemek, diğerlerine işkence yapılmasını izlemeye zorlamak. Tüm bu işkence tekniklerinin çok acı vermesine ve önemli hasarlar yarat-

5. Genellikle işkence yaşamsal öneme sahip bilgileri almak veya "suçluları" cezalandırma gereğine dayandırılarak rasyonalize edilmektedir. Ancak sistematik işkencenin başlıca amacı baskı yapmak ve toplumsal denetimi sağlamaktır.

Bakınız E. Scarry, *The Body in Pain* (New York: Oxford University Press, 1985) P. Suedfeld. ed., *Psychology and Torture* (New York: Hemisphere Publishing Corporation, 1990).

6. United States Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 1995*. (Washington, DC: General Printing Office, 1996).

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, "Public Statement on Turkey" (15 December, 1992).

Human Rights Foundation of Turkey (HRFT), *Turkey Human Rights Report-1994*, (Ankara, Turkey: Human Right Foundation of Turkey, 1995).

HRFT, *File of Torture: Deaths in Detention Places or Prisons*, (Ankara, Turkey: HRFT, 1994).

Amnesty International, *Turkey: Torture, and Unfair Trials of Political Prisoners: Case Studies Between August 1988 and August 1989*. (New York, NY: Amnesty International, 1989).

Human Rights Watch, *Broken Promises: Torture and Killings Continue in Turkey* (New York, NY: Human Rights Watch: 1992).

7. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 17. Madde.

masına karşın, bazı teknikler kolayca farkedilmeyen ve pek de kalıcı olmayan fiziksel izler bırakmaktadır.

İşkence, birey ve toplumların sağlıkları açısından yıkıcı sonuçlar yaratmaktadır. İşkence sadece bireylerin fiziksel ve psikolojik olarak acı çekmesine neden olmakla kalmaz, toplumun tüm üyeleri arasındaki güveni ve birliğin de temelini oyar. Bu araştırmadaki bulgular, sistematik insan hakları ihlallerinin toplumun temel kurumlarını nasıl aşındırdığını göstermesi nedeniyle, özellikle endişe vericidir.

İşkencenin başlıca kurbanları doğal olarak, işkencenin elinde büyük fiziksel ve psikolojik zarar gören, acı çeken kişilerdir. Sağlık çalışanlarının, işkence ve diğer insan hakları ihlallerinden kaynaklanan acıyı dindirme ve bu ihlalleri önlemede özel bir rol ve sorumlulukları vardır. Ama Türkiye'de, diğer açılardan tıbbi etik kuralları çerçevesinde sağlık hizmeti veren hekimler, sistematik işkence uygulamasının gizlenmesinde katıldıkları bir çarkın içine düşmektedirler.

ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ:

PHR bu raporda yer alan bilgileri, Haziran 1994 ve Ekim 1995 tarihleri arasında Türkiye'ye yapılan dört araştırma gezisinde derlemiştir. PHR temsilcileri İstanbul, Diyarbakır, Ankara ve İzmir'de araştırmalar yapmışlardır. Araştırmada kantitatif ve kalitatif yöntemler kullanılmış ve birden fazla kaynaktan gelen kanıtlar rapora dahil edilmiştir. İşkencede hekimlerin suç ortaklığı üzerine yapılan araştırma, aşağıda sayılan incelemelere dayanmaktadır:

1. İşkence yapılan otuz dokuz kişi ile yapılan detaylı görüşmeler (8)

2. Gözaltına alınanları, resmi olarak muayene eden altmış Türk hekimi ile yapılan araştırma

3. Gözaltına alınanları muayene eden hekimler ile teke-teke görüşmeler

4. Gözaltına alınanlar için hazırlanan seksen altı resmi adli muayene raporunun analizi ve buna ek olarak, birbiriyle çelişen otuz çift tıbbi raporun analizi

5. Alternatif tıp raporları incelenmesi

6. İnsan hakları avukatları ile görüşmeler

7. Yirmi dört işkence kurbanının tıbbi raporlarının incelenmesi

8. V.Bölümde, otuzüç işkence kurbanının vakalarının raporları yer almaktadır. VII. bölümde Türk sağlık çalışanlarının hazırladığı altı ek işkence raporu bulunmaktadır.

Bunların yanısıra, PHR sağlık çalışanları, avukatlar, gazeteciler, insan hakları aktivistleri, akademisyenler ve devlet yetkilileri ile görüşmeler yaparak, görevlerini yerine getirirken baskıya maruz kalan sağlık çalışanları, sağlık hizmetlerinin engellenmesi, Olağanüstü Hal Bölgesini oluşturan 10 Güneydoğu ilinde sağlık koşulları, Türk sağlık çalışanlarının insan hakları alanındaki çalışmaları gibi konuları da araştırmıştır. PHR aralarında yetmiş altı sağlık çalışanının, insan hakları ihlalleri konusunda birinci elden bilgi veren otuz dokuz işkence kurbanının da bulunduğu toplam 175 kişi ile görüşme yapmıştır. Vakaların çoğunda, tanık ifadeleri birden çok şahidin ifadesi ve fiziksel kanıtlar ile desteklenmekteydi. Görüşme yapılanların bir kaçının partizan görüşlere sahip olma olasılığı mevcuttur, ancak bu raporun kapsamına alınan bulgular, PHR'nin bağımsız vaka seçimlerine ve tanık ifadelerinin, tıbbi muayene raporlarının ve diğer belgelerin analizine dayanmaktadır.

BULGULARIN ÖZETLENMESİ (9):

Türkiye'de Sistemik İşkence Uygulaması

- İşkencenin anayasa ve kanunlarla yasaklamasına (10) ve bu uygulamayı yasaklayan uluslararası antlaşmalara imza konulmasına karşın (11), Türkiye'nin her yerinde *incommunicado* (dışarıyla haberleşmenin yasak olduğu) gözaltı süresince polis ve diğer güvenlik güçleri düzenli ve sistemli bir biçimde işkence yapmaktadır. Devletin, işkencenin sistemik bir sorun olduğunu kabul etmede gösterdiği başarısızlık muhtemelen, işkenceyi önleme çabalarının önündeki en önemli engeldir.

- PHR'nin gözaltına alınan şüphelileri resmi olarak

9. Bu rapordaki sonuçlar ve öneriler ağırlıkla Türk Devleti için hazırlanmıştır. Hükümet, insan hakları ihlallerini yapan polis ve güvenlik güçlerini kontrol etmektedir. Ancak bu ihlaller, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) gibi militan örgütlerin eylemlerinin sorumluluğunu da ortadan kaldırmamaktadır. Silahlı PKK militanları da, kadın ve çocuklar gibi sivilleri öldürerek insanlık yasalara ciddi biçimde ihlal etmektedirler. PKK ve Türkiye'de faaliyet gösteren tüm militan örgütlerin de, savaşmayanlara saldırmayı ve öldürmeyi yasaklayan insani uyması gerekmektedir.

10. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 17. Madde; Türk Ceza Yasası 243 ve 245 numaralı maddeler. Bakınız *The Turkish Criminal Code, American Series of Foreign Penal Codes, New York University, (South Hackensack, NJ: Fred B, Rothman&Co., 1965).*

11. İşkenceyi yasaklayan ve Türkiye'nin imzaladığı Uluslararası İnsan Hakları Konvansiyonları arasında:

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması için Avrupa Konvansiyonu, 1950;

İşkence ve Diğer İnsanlık dışı veya aşağılayıcı, zalim muamele ve cezalandırmaya karşı konvansiyon, 1984;

Dört Cenevre Konvansiyonu, 1949 bulunmaktadır.

muayene eden ve adli muayene raporu hazırlayan altmış Türk hekimi ile yaptığı araştırmanın sonuçları, ankete katılan hekimlerin % 96'sının "işkencenin Türkiye'de bir sorun olduğuna", % 60'ının "gözaltına alınan aşağı yukarı herkese işkence yapıldığına" ve % 13'ünün de "siyasi nedenlerle gözaltına alınan aşağı yukarı herkese işkence yapıldığına" inandığını ortaya koymaktadır. Bu hekimler her sene, gözaltına alınan binlerce kişiyi muayene etmektedirler. Ankete katılanların oldukça dar bir "işkence" tanımı var gibi gözüktüğünden, bu rakamların gerçeği bütün boyutlarıyla yansıtmaması da olasıdır. Örneğin, katılımcıların % 76'sı, sadece dövmenin işkence olmadığını düşünmektedir.

- PHR'nin adli tabipler ile yaptığı görüşmeler, son yıllarda bazı hekimlerin yüzlerce, bazı hekimlerin ise binlerce kanıt gözlemediğini göstermektedir.

- PHR'nin otuzdokuz işkence kurbanı ile yaptığı görüşmeler, Türkiye'de yasayı uygulayan yetkililerin tutarlı bir biçimde işkence yaptığını ortaya çıkarmaktadır. Siyasi veya siyasi olmayan nedenlerle gözaltına alınan şüpheliler, müthiş aşağılayıcı ve acı verici muamelelere maruz bırakılmaktadırlar.

- En çok uygulanan işkence yöntemleri arasında falaka (ayak tabanlarına vurmak) da dahil olmak üzere dayak, değişik askı metotları (en çok uygulanan askı metodu, kurbanın bileklerini arkadan bağlayıp askıya almaktır), cinsel taciz, husyeleri sıkmak ve burmak, cinsel organlara ve vücudun diğer duyarlı bölgelerine elektrik vermek, iç organlara zarar verecek biçimde küt bir cisimle vücuda vurmak, yakmak, su ve yemek vermemek, soğuk ve tazyikli su sıkmak, kurbanın aile ve arkadaşlarına yönelik tehditler savurmak, tecrit etmek, kurbanın hareket etmesini engellemek, sahte idam törenleri düzenlemek, diğerlerine işkence yapılmasını izlemeye zorlamak bulunmaktadır. Kullanılan işkence yöntemleri ve işkencenin gözaltı süresinin başlarında uygulanması, işkencenin gözle görünür işaretlerini minimize etmeye yönelik kasıtlı bir çabayı yansıtmaktadır. Buna karşın, PHR hekimleri tarafından muayene edilen işkence kurbanlarının çoğunda, anlatıkları kötü muamele ve işkence öyküsünü destekleyen, süregelen fiziksel işaretler bulunmaktadır.

- 1992 yılında kısaca CMUK olarak anılan "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu"nda yapılan değişikliklerle, gözaltına alınan suçluların yasal savunma hakları en azından teoride artırılmıştır. Ancak CMUK, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetki alanına giren suçlarla yargılananlar için geçerli değildir. Ayrıca CMUK, işkence gibi ciddi insan hakları ihlallerine değinmemekte ve bu yasanın hükümleri savcılar ve yasayı uygulamakla yükümlü devlet yetkilileri tarafından, düzenli olarak gözardı edilmektedir.

- CMUK'un geçerli olduğu durumlarda bile, yasanın kimi hükümleri işkence yapılmasına olanak sağlamaktadır. CMUK, kabul edilemeyecek kadar uzun bir *incommuni-*

cado (dışarıyla haberleşmenin yasak olduğu) gözaltı süresinin uygulanmasına izin vermektedir. Bu süre içinde Devlet Güvenlik Mahkemesinin yetki alanına giren bir suçla itham edilen şüphelinin avukatı, ailesi veya bir hekim ile görüşme hakkı bulunmamaktadır. Gözaltına alınan şüphelilere genellikle bu süre zarfında işkence yapılmaktadır. Devlet incommunicado gözaltının terörizmle mücadelede gerekli olduğunu öne sürmektedir; oysa ki, *incommunicado* gözaltı işkence yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Türk Hekimlerinin İşkenceyi Bildirmemeye Zorlanması

- Türk yasaları, devlet savcılarını talep ettiğinde hekimlerin, gözaltına alınan şüphelileri muayene etmesini ve resmi adli muayene raporları hazırlamasını zorunlu kılmaktadır. Oysa uygulamada, gözaltına alınanların tıbbi muayenesi, düzenli olarak yasa uygulayıcı yetkililerinin talebiyle yapılmaktadır. Yapılan tıbbi muayene gözaltına alınan kişiyi işkenceden koruyamamaktadır. Çünkü yasayı uygulamakla sorumlu emniyet ve güvenlik güçleri, korkutma ve şiddet kullanımıyla hekimleri işkence kanıtlarını bildirmemeye zorlamaktadırlar (12). Düzenli bir biçimde tıbbi muayene talep ederek ve hekimleri işkence kanıtlarını bildirmemeye zorlayarak, yasa uygulayıcı yetkililer, hareketlerinin sorumluluğunu reddedebilmektedirler.

- Güvenlik ve emniyet güçleri mensupları sık sık, hekimler işkence görmüş olan şüphelileri muayene ederken, doktor odasını terk etmemekte, odada durmaktadırlar. Bu uygulama da, gözaltına alınanları korkutmaktadır; çünkü gözaltına alınanların çoğu işkenceden veya gördükleri hasardan hekime söz ederlerse tekrar işkence görecekleriyle tehdit edilmektedirler. Gerçekten de, PHR ile yaptıkları görüşmede gördükleri hasardan ve semptomlardan söz eden, daha önce gözaltına alınmış olan iki kişi tekrar polis karakoluna götürülmüş ve işkence görmüştür.

- Muayene odasındaki polisin varlığı, işkence kanıtlarını ihbar ederse cezalandırılacağı şeklinde açık veya kapalı bir tehdit alan hekimi de korkutabilmektedir. Hekimler, yasayı uygulamakla sorumlu yetkililerin baskılarına değişik biçimlerde tepki vermektedirler. Bazı durumlarda, hekim gözaltına alınan kişiyi muayene etmekten kaçınmaktadır. Diğer bazı vakalarda ise, fiziksel bulgular bildirilmekte ancak bu semptom ve işaretlerin işkence sonucunda olmasının kuvvetle muhtemel olduğu gibi tıbbi sonuçlara ulaşmaktan kaçınılmaktadır. Bazı durumlarda ise, doğrudan misilleme ile tehdit edilen hekimin bulgularını rapor etmesi önlenmektedir.

- PHR'nin adli muayene raporlarını ve adli tabipler ve işkence kurbanları ile yaptığı görüşmelerin incelemesi, adli tabipler ve cumhuriyet savcılarını açısından bir "ne soru

sor, ne de anlat" politikasının varlığına işaret etmektedir. Cumhuriyet savcılarını, işkence ve kötü muamele iddialarını yeterince araştırmamaktadır. Savcılar "bu insana işkence yapılmış mı?" sorusunu sormamakta, adli tabipler de işkence kanıtlarını gördüklerinde ihbar etmemektedirler. Her ne kadar bazı hekimler bazı işkence yöntemleri ile tutarlı fiziksel bulguları raporlarına kaydetmelerde, PHR'nin incelediği hiç bir resmi adli muayene raporunda, gözaltındaki işkence iddiası ile tıbbi raporda anlatılan izler ve semptomlar arasındaki ilişkiden söz edilmemiştir.

- Kimi Türk hekimleri, işkence olaylarının değişik "kaynak eksikliği" sorunlarından dolayı belgelenmediğini ileri sürmüşlerdir. Bu hekimler, gözaltındaki şüphelileri muayene etmek için çok az doktor olduğunu, muayene etmek için zamanın çok kısa olduğunu, adli tıp eğitiminin yetersiz olduğunu söylemişlerdir. Türkiye'de bu tür kaynak problemlerinin var olması ve kaynak eksikliğinin kimi muayenelerin hakkıyla yapılamamasına sebep olması, hekimlerin ikna edici kanıtlarla karşılaştıkları zaman, işkence yapıldığını neden bildirmediklerini açıklamamaktadır.

Görevlerini Yaparken Baskı Gören Sağlık Personeli

- Olağanüstü Hal bölgesinde, profesyonel görevlerini, hasta ve yaralıları tedavi etmeye yönelik etik yükümlülüklerini yerine getiren hekimler ve diğer sağlık çalışanları öldürülmüş, işkence görmüş, hapse atılmış ve ülke içinde sürgüne gönderilmiş, yasal soruşturmayla uğramışlardır. Sağlık çalışanlarına yönelik bu saldırılar, terörist olmasından şüphelenilen kişilere yardım sağladıkları bahanesiyle gerçekleştirilmektedir.

- Uluslararası kabul gören tıbbi etik standartlarına göre hekimlerin, ırk, din, etnik köken veya siyasi eğilimine bakmaksızın, ihtiyacı olan herkesi tedavi etme yükümlülüğü olmasına karşın, Türk yasaları (13) militan olmasından şüphe edilen kişilere yardım eden hekimlerin cezalandırılmasına izin vermektedir. Bu şekilde de, tıp mesleği suçlu haline gelmekte ve insancıl hareketlerle, ulusal güvenliğe yönelik tehditler ve terörizm eylemleri bir tutulmaktadır.

- İnsan hakları ihlallerini belgelemeye ve işkence kurbanlarına tedavi edici, rehabilitasyon hizmeti vermeye çalışan doktorlar tekrar tekrar yargı önüne çıkarılmaktadır. Yakın zamanda, Türkiye İnsan Hakları Vakfının (TİHV), işkence kurbanlarına tedavi hizmeti veren doktoru ve vakıf temsilcisi, tedavi ettikleri hastalara ilişkin bilgileri devlete vermeyi reddettikleri için yargı önüne götürülmüşlerdir, mahkeme hala sürmektedir (14). Bu tür bir bilgiyi vermek, tıbbi etik normlarının çiğnenmesi anlamına gelecektir.

13. Hekimler genellikle, Türk Ceza Yasasının 169 numaralı maddesi veya Anti-Terör Yasasının 7/2 numaralı maddesinden yargılanmaktadırlar.

14. İHV'de görevli hekim ve temsilcilerin yargılanmasına ilişkin tartışma için bakınız: VII. Bölüm.

12. Hekimlerin bu tür baskılarla karşılaşma sıklığı ve baskının yoğunluğu Olağanüstü Hal Bölgesinde artmaktadır.

Hekimlerin işkence kurbanlarının verdikleri bilgilerin, hasta-hekim ilişkisinin gizliliğini, ihlal etmelerine yönelik talepler kamu sağlığı ve güvenliğine ilişkin kaygılardan kaynaklanıyor gibi gözükmemektedir. Aksine açılan davalar, Türk devletinin İHV'nin dökümantasyon ve tedavi girişimlerini zayıflatma çabalarının bir parçası gibi gözükmemektedir.

Sağlık Hizmetinin Engellenmesi

- Olağanüstü Hal bölgesinde, askeri operasyonlar öncelici olmakta ve tedavi edici sağlık hizmetlerine ulaşımı engellemektedir. Boşaltılan kasabaların çoğunda, sağlık ocakları ve benzeri yapılar tahrip edilmiştir. Kırsal kesimdeki yerleşim merkezlerine giden yollar güvenli olmadığı için, aşılama programları terk edilmiştir. Sağlık hizmetlerine ulaşım imkanı olmayan bireyler, korktukları için Devletin Sağlık sistemi ile temas etmekten kaçınmaktadır. Buna ek olarak, kişisel güvenliğe yönelik tehditler ve kaynak yokluğu da, bölgedeki sağlık personelinin azalmasına neden olmuştur.

- Tıbbi tarafsızlık ilkelerine saygısızlık, Olağanüstü Hal bölgesinin sınırlarının ötesine geçmiş ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde de sağlık hizmetinin engellenmesine neden olmuştur (15). 1995 yılının Mart ayında düzenlenen kitlesel protesto gösterileri, polisin ateş açmasına ve yaklaşık otuz sivilin İstanbul'un varoşlarında öldürülmesine neden olmuştur. Sağlık çalışanlarının yaralılara hizmet verme çabaları, polis ve diğer devlet yetkilileri tarafından engellenmiştir.

Olağanüstü Hal Bölgesinde Sağlık Koşulları

- Güneydoğu'daki silahlı çatışmalar, bölgede yaşayanların sağlık koşullarını olumsuz yönde etkilemiş ve sağlık hizmetlerinin verilmesini ciddi olarak engellemiştir. Zorunlu köy boşaltmalarının sonucunda, belli bölgelerde yoğunlaşan nüfus, kötü yaşama ve hijyen koşulları bulaşıcı hastalıkların artmasına yol açmıştır. Bir çok topluluk, tıbbi hizmetlere ve sağlık hizmetine ulaşma imkanından yoksun kalmıştır. Bunun yanı sıra, tıbbi kaynaklar üzerindeki talebin artması ve çocuk aşılama kampanyaları gibi sağlık programlarının kesintiye uğraması sonucunda, sağlık hizmetlerinin sunumu da önemli ölçüde bozulmuştur.

- Sağlık hizmetlerinin yetersizliği yüzünden sağlık koşullarının bozulmaya devam etmesine karşın, devlet yetkilileri Uluslararası Kızıl Haç Komitesine, Olağanüstü Hal Bölgesine giriş izni vermeyi reddetmiştir. Bölgede yaşayan insanların sağlığı ve iyiliği için duyulan insancıl kaygılar ile bu tür hareketler bağdaşmamaktadır.

Türk Sağlık Çalışanlarının İnsan Hakları Konusundaki Çalışmaları

- Hekimlerin herhangi bir biçimde işkence uygulama-

15. Bakınız tam rapordaki VIII. Bölüm.

sına katılımı, uluslararası tıbbi etik ilkelerinin toptan ihlali anlamına gelmektedir. Türk Tabipleri Birliği, işkenceye hekim katılımını belgelemek ve tıbbi etik ilkelerini çiğneyen hekimlere müeyyide uygulamak için dikkate değer bir çaba sarfedilmiştir. Ancak profesyonel bağımsızlığın olmaması ve kişisel güvenliğe yönelik tehditler, Türk hekimlerinin bu ilkeleri koruma kabiliyetlerini zayıflatmaktadır.

- Türk Tabipleri Birliği, Türkiye'nin Güneydoğu'sundaki çatışmaların sağlık açısından sonuçlarını belgelemiş, hapisanelerdeki sağlık koşullarını ve muhkimlerin sağlık durumlarını araştırmıştır. İşkenceyi belgeleyen ve resmi tıbbi raporlardaki eksik bulgularla çelişkiye düşen "alternatif" tıp raporları sağlayan TTB hekimleri, avukatların işkence sorumluları aleyhine dava açabilmesinde hayati bir rol oynamışlardır. Maalesef, bu alternatif raporlar, mahkemelerde çok ender kanıt olarak kabul edilmiştir.

- Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türkiye'deki insan hakları ihlallerini belgeleyerek ve işkence kurbanlarına tedavi hizmeti sunarak, istikrarlı bir biçimde insan haklarını korumak ve savunmak için çalışmıştır. TİHV'nin çalışmaları, uluslararası kamuoyunun ve Türk devletinin, Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin yapısı ve yaygınlığını tanıması açısından gereklidir.

PHR ÖNERİLERİNİN ÖZETİ:

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine İnsan Hakları İhlalleri Üzerine Öneriler

- Türk devleti, *incommunicado* gözaltı süresince polis ve diğer güvenlik güçlerinin sistematik bir biçimde işkence yaptığını ve bu uygulamada hekimlerin düzenli olarak devletin gönülsüz suç ortağı olmaya zorlandıklarını kabul etmek zorundadır. Devlet, bu uygulamayı durdurmak için gerekli tüm önlemleri almaya kendini adanmalıdır.

- Gözaltına alınan tüm şüphelileri, tutukluları ve mahkumları işkenceden korumak için varolan yasalar güçlendirilmeli ve yeni yasalar çıkarılmalıdır. Yasada yapılacak değişiklikler arasında aşağıdaki hususların da olması gereklidir:

1. Her koşulda *incommunicado* gözaltının yasaklanması.
2. Gözaltına alınanların anında ve düzenli olarak avukatlara, aile üyelerine ve tıbbi hizmete ulaşmalarına izin verilmesi.
3. Gözaltına aldıktan sonraki ilk yirmi dört saat içinde gözaltı kararının yasal geçerliliğinin değerlendirileceği bir mahkeme yapılması.
4. Gözaltına almak için tevkif tezkeresinin veya "muh-

temel tutuklama gerekçesinin" zorunlu hale getirilmesi.

- Yasayı uygulamaktan sorumlu tüm devlet ve güvenlik personeline, insan haklarına saygı göstermeleri emredilmelidir. Tüm bu yetkililerin insan hakları standartları, ihlallerin önlenmesi, tıbbi etik, mahkum ve tutukluların hakları konusunda yeterli derecede eğitim alması zorunludur. Ayrıca bu yetkililere, herhangi bir insan hakları ihlaline ilişkin bilgi ve kanıtı, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanına veya bu konudan sorumlu yetkiliye bildirme zorunluluğu da getirilmelidir.

- Cumhuriyet Savcıları, her tür işkence, yargısız infaz, gözaltında ölüm ve kayıp ihbarını araştırmak ve koşullar gerektiriyorsa sorumlulara karşı dava açmak için çabucak harekete geçmelidirler. Savcılar, şüphelileri muayene eden hekimlerin, tıbbi bulgular ile işkence iddiaları arasındaki ilişkiyi değerlendirmesini talep etmelidir. Bu ihlallerden ve kötü muamelelerden sorumlu olan güvenlik güçleri ve diğer kurum yetkilileri, yasal olarak sorumlu tutulmalı ve sivil mahkemelerde yargılanmalıdırlar. İşkence ve kötü muamele kurbanı olanlara, tam tedavi olanakları da dahil olmak üzere adil ve yeterli bir tazminat ödenmelidir.

- Düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan Anti-Terör Yasasının sekinci maddesi ve Türk Ceza Yasasının ilgili maddeleri yasadan çıkartılmalı ve düşünce ve görüşlerini şiddet kullanmadan dile getiren mahpuslar serbest bırakılmalıdır.

- İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı tekrar kurulmalıdır. Bakan, gözaltında tutuluların bulunduğu her yere serbestçe girip çıkabilmeli ve işkence ve her tür insan hakları ihlalinin soruşturmak için tam yetkiye sahip olmalıdır.

- Gözaltına alınanlar, yasa uygulayıcılarının ve güvenlik personelinin herhangi bir müdahalesi olmaksızın, klinik açıdan bağımsız yetkili sağlık personeli tarafından anında muayene edilme imkanına sahip olmalıdırlar. Gözaltına alınanlar sorgulama süresince yirmi dört saatte bir tıbbi muayeneden geçirilmeli ve gözaltı süresi içinde talep ettikleri anda tıbbi personele ulaşma imkanına sahip olmalıdırlar.

- İşkenceyi saptama ve belgeleme yöntemleri konusunda hekimlere yeterli eğitim verilmelidir. Gözaltına alınanların yasal amaçlı muayeneleri nesnel ve tarafsız olarak yapılmalıdır. Tıp raporları hem hasarın fiziksel ve psikolojik kanıtlarını belgelemeli, hem de gözaltına alınan kişinin işkence iddiaları ile muayenede elde edilen bulgular arasındaki tutarlılık derecesine değinmelidir.

Hekimlerin Rolü Üzerine Öneriler

- Hekimler, işkenceyi saptama ve belgeleme yöntemleri üzerine yeterli eğitim almanın yanısıra, bağımsızlıklarını garantiye alan yasalar konusunda da eğitilmelidir.

Hekimlerin, gözaltı süresince yapılan zulmün kanıtlarını yeterince belgelemesine olanak tanıyacak önlemler, Türkiye'de işkenceye ilişkin doğruların anlaşılmasının ilk adımı olacaktır. Aşağıda sayılan yasal garantiler kurumsallaştırılmalı ve bu kurallara saygı gösterilmelidir:

- Gözaltına alınanların adli muayenesi ya şüphelinin isteği üzerine ya da Cumhuriyet savcılığından veya bir başka hukuk yetkilisinden gelen resmi yazılı talep üzerine yapılmalıdır. Adli muayeneler, yasa uygulayıcılardan gelen talep üzerine yapılmamalıdır, çünkü sıklıkla bu yetkililer, gözaltındakilere işkence yapmaktan ve hekimleri işkence kanıtlarını görmezden gelmeye zorlamaktan sorumlu olan kişilerdir.

- Gözaltına alınanlar, gözaltı süreleri boyunca ve gözaltı süresi sonunda kalifiye bir hekim tarafından ikinci veya alternatif bir doktor raporu alma hakkına sahip olmalıdırlar.

- İşkence, Türkiye'de yaygın ve sistematik olarak yapıldığı için, gözaltındakilerin tıbbi muayenesi resmi sağlık kurumlarında yapılmalıdır. Hiç bir koşulda, adli muayene polis karakolunda veya tevkifhanede yapılmamalıdır.

- Gözaltına alınan her kişi tek başına muayene edilmelidir. Polis veya diğer yasa uygulayıcılar, muayene odasında durmamalıdırlar.

- Gözaltına alınanların adli muayeneleri esnasında, bu raporun ekinde bir kopyası gösterilen, yeterli bir biçimde standartlaştırılmış Adli Tıp Muayene Formu'nda kullanılmalıdır.

- Resmi adli tabip raporları doğrudan Cumhuriyet Savcısına iletmeli ve her adli muayene raporunun bir kopyası da muayeneyi yapan hekim tarafından saklanıp, doğrudan (aşağıda değinilen) Bağımsız İnceleme Komitesine gönderilmelidir. Adli muayene raporunun kopyası, hiç bir koşulda yasa uygulayıcılara verilmemelidir.

- Hizmet ve inceleme kalitesinin güvenceye alınması için gerekli standartlar, Bağımsız İnceleme Komitesi tarafından oluşturulacaktır. Bu komite aşağıdaki amaçlara hizmet edecektir;

1- Gözaltına alınanları muayene edecek ve onlara adli muayene raporu verecek olan hekimlerin mesleki vasıflarını saptamak.

2- Yazılı malzemeler dağıtarak ve eğitim programları düzenleyerek, adli muayeneleri yapan hekimlerin uluslararası tıbbi etik standartları konusundaki duyarlılığını arttırmak.

3- Gözaltına alınanların bağımsız ve doğru bir biçimde muayene edilebilmeleri için yasal garantiler geliştirmek.

- Devlet gözaltına alınanları muayene etmek için çağrılan hekimlerin, etik çelişkiler yaratan durumlarda bir üst merciye başvurabilmesi için bir temyiz prosedürü geliştirilmelidir.

- Doğal sebeplere bağlı olmayan ölümlerde, post-mortem inceleme bağımsız ve mesleki açıdan yeterli hekimler tarafından yapılmalıdır. Post-mortem raporlarında, ölüm nedeni, ölüm şekli, ölüm zamanı, işkence kanıtı olabilecek izler de dahil olmak üzere vücuttaki tüm izler ve yaraların kaydı ve nedenleri yer almalıdır.

- Devlet uluslararası tıbbi etik kurallarına saygı göstermeli ve ne koşulda olursa olsun, ihtiyaç duyanlara sağlık hizmeti verdiği için sağlık personelini cezalandırmamalıdır. Hekimler, işkence kurbanlarının ve verdikleri bilgilerin gizliliğini çiğnemek zorunda bırakılmamalı; sağlık çalışanlarının insan hakları ihlallerini belgeleme çabaları desteklenmeli ve korunmalıdır.

- Uluslararası Kızıl Haç Komitesinin (*International Committee of the Red Cross ICRC*), Güneydoğudaki Olağanüstü Hal Bölgesinde, insancıl yardım ve koruma faaliyetlerini tam olarak yerine getirmesine izin verilmelidir.

Uluslararası Meslek Kuruluşlarına Öneriler

Dünya Tabipler Birliği, Tokyo Deklarasyonunda dile getirilen "işkence uygulaması ve diğer insanlık dışı ve

aşışılavıcı davranış biçimlerini mazur göstermeyi reddettikleri için uluslararası kamuoyunu, ulusal tabip odalarını ve meslektaş hekimleri ve ailelerini, tehditler ve misillemelere karşısında destekleme ve cesaret verme" sözünün lafta kalmamasını sağlamalıdır (16).

Türk Tabipleri Birliği'ne Öneriler

- Türk Tabipleri Birliği, üyelerinin ulusal ve uluslararası profesyonel etik kurallarına uygun bir biçimde davranmasının beklendiğini ilan etmeye devam etmeli, insan hakları ihlallerini ortaya koyan üyelerini, aktif biçimde desteklemeli ve korumalı, tıbbi etik ve insan hakları eğitimi geliştirmeye devam etmelidir.

- Türk Tabipleri Birliği'nin bilgisine sunulan insan hakları ihlallerine ilişkin iddialar araştırılmalı ve bu ihlallere katıldığı saptanan sağlık çalışanları cezalandırılmalıdır.

- Profesyonel görev ve kişisel güvenlik arasındaki çelişki, ulusal ve uluslararası platformda, tıp mesleğinin insan haklarına ve onuruna yönelik saldırıların parçası haline getirilmesini önlemek için, hekimlerle kamu yetkililerinin birlikte çalışmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Türk Tabipleri Birliği, temel haklarının ihlal edilmesi riski olan tüm sağlık çalışanlarını desteklemek için gücünü, diğer kuruluşlarla birleştirmelidir.

16. World Medical Association, "Declaration of Tokyo", 1975, in *Ethical Codes and Declarations Relevant to the Health Professions* (London: Amnesty International, 1994), s.9.